

Medved, Marko. *Riječka Crkva u razdoblju fašizma : nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost ; Rijeka : Riječka nadbiskupija ; Pazin : Državni arhiv u Pazinu, 2015. 751 str.

U izdanju Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba, Riječke nadbiskupije i Državnog arhiva u Pazinu, 2015. objavljeno je djelo crkvenog povjesničara Marka Medveda *Riječka Crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*.

Riječka Crkva u razdoblju fašizma objavljena je u povijesnom nizu *Analecta croatica christiana* (svezak 46) Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba. Radi se zapravo o proširenoj i nadopunjenoj verziji prijevoda autorove doktorske disertacije koju je 2007. godine obranio na Fakultetu crkvene povijesti i crkvenih kulturnih dobara Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu pod naslovom: *Chiesa cattolica a Fiume (1920-1938): amministratori apostolici e vescovi di una diocesi plurinazionale in epoca fascista*.

Knjiga je podijeljena u četiri velika poglavlja. U uvodnom poglavlju donosi pregled crkvene pripadnosti Rijeke kroz povijest, posebno opisuje riječku crkvu Uznesenja BDM, Assuntu, kao sjedište jedine višestoljetne župe u gradu s njezinim Zbornim kaptolom i Arhiđakonom, koji je tijekom minulih stoljeća redovito služio liturgiju i na staroslavenskom jeziku. Zato tek u prvom poglavlju donosi crkvene prilike u Rijeci tijekom i na kraju Prvoga svjetskog rata, upoznavajući čitatelja i s tadašnjim Hrvatskim katoličkim pokretom u Rijeci koji je bio vrlo aktivan i imao snažne predstavnike, ali i s glavnim nositeljima crkvenog života grada na Rječini, kao što su bili Ivan Kukanić, Augustin Juretić, kapucin Bernardin Škrivanić i Luigi Maria Torcoletti, i on rođeni Riječanin ali talijanskih nacionalnih osjećaja. Premda se autor u svojem radu strogo drži grada na zapadnoj obali Rječine, ipak nije mogao a da ne spomene i crkvenu i vjersku situaciju na Sušaku, s tamošnjim istaknutim predstavnicima: Andrijom Račkim, Martinom Bubnjem i drugim suradnicima, te posebno s franjevcima i Trsatskim svetištem.

Pitanjem crkvene povijesni u godinama talijanske uprave, odnosno fašizma, autor se bavi počevši s drugim poglavljem. Dakako, riječ je o delikatnoj i aktualnoj temi, kao i pitanju pristupa toj višenacionalnoj (hrvatsko-talijanskoj) sredini i političkomu režimu, talijanskomu fašizmu koji je dominirao čitavim povijesnim razdobljem koji autor obrađuje i predstavlja. O toj se temi dosta već pisalo, ali kroz prizmu nacionalne, tj. talijanske ili hrvatske, ili pak državne pripadnosti Italiji ili Jugoslaviji odnosno Hrvatskoj. Nacionalne historiografije uglavnom svaka sa svoje strane promatraju i ocjenjuju to razdoblje i njezine aktere, što autor ovog djela također uzima u obzir i analizira, ne libeći se, tamo gdje je evidentno i arhivski dokazano, ispravljati očevidne pogreške i to isključivo na temelju povijesnih izvora i dokumenata koji su do sada bili ponajviše nepoznati. Dakle, drugo poglavlje donosi stanje Katoličke crkve i D'Annunziju okupaciju Rijeke. Naime, Katolička crkva, koja je prisutna u gradu Rijeci otkad postoji i grad, nakon Prvoga svjetskog rata doživljava zajedno s gradom bolne rezove: prekranja državnih granica koje će rezultirati Rapalskim ugovorom 1920. godine. Time su članice Antante, pobjednice u Prvom svjetskom ratu, među kojima je bila i Kraljevina Italija, prekrajale kartu Europe i u tom žrvnju našao se i grad Rijeka. Sveta Stolica, odnosno Vatikan sa svojom najdugovječnijom diplomacijom na svijetu, uspostavom mira među zaraćenim stranama i nakon međudržavnih sporazuma, pristupa rješavanju crkvenih pitanja i struktura u novonastaloj političkoj i državnoj situaciji. Stoga već tijekom 1919. godine šalje u Rijeku apostolskog vizitatora Valentina Livu, kanonika Zbornoga kaptola u Čedadu (Cividale del Friuli). Njegovo nepristrano ponašanje tijekom D'Annunzijeve okupacije uzrokovalo mu je protivljenje talijanskih političara i klera Rijeke, osobito s obzirom na njegov zahtjev za povlačenje vojnog kapelana Reginalda Giulianija koji je u crkvi svetog Vida sudjelovao u svetogrdnom obredu blagoslova bodeža koji je poklonjen D'Annunziju. Njegov je nasljednik akvilejski svećenik Celso Costantini poslan u Rijeku kao prvi apostolski administrator s biskupskim ovlastima. U međuvremenu apostolski administrator Celso Costantini biva imenovan naslovnim biskupom Philadelphije, a primarni mu je zadatak bio da pripremi crkveno osamostaljenja Rijeke. Naime, već imenovanjem apostolskog administratora Rijeke se odvaja od starodrevne Senjsko-modruške biskupije. Tu mu je uvelike pomrsio planove i zadao ne male neugodnosti Gabriele D'Annunzio, proslavljeni talijanski pjesnik i ratnik sa svojim „danuncijadama“ kojim je na planu grada Rijeke i njezine okolice izazvao oružani sukob između svojih vatrenih pristaša – *ardita* – i talijanske regularne vojske Kraljevine Italije. I tako je Celso Costantini, umjesto da se bavi crkvenim prilikama u Rijeci, morao smirivati situaciju između tih dviju talijanskih zaraćenih strana. Time je bio zakinut u pripremi i uspostavi novih gradskih župa i oko osnutka biskupije. Kad je nakon dvogodišnje službe u Rijeci taj diplomat istančana duha poslan u drugo osjetljivo područje – u Kinu, njegovu je nedovršenu zadaću preuzeo Isidoro Sain (1922. – 1932.), Istranin i član benediktinskog reda, o kojem autor piše u trećem poglavlju o uspostavi višenacionalne Riječke biskupije i njezinu prvom biskupu Sainu. Prvi riječki biskup je stvaranjem biskupijskih struktura na velika vrata uveo talijanizaciju crkvenog života. U tom je razdoblju iznuden odlazak župnika Ivana Kukanića i kapucinskoga gvardijana Bernardina Škrivanića, zajedno

sa stvaranjem novih gradskih župa u koje su poslani talijanski župnici. Istovremeno, a i kasnije, provodi se prisilna talijanizacija i odnarođivanje pučanstva. Najbolnije to pada po pitanju odnarođivanja djece, prisilnog učenja i govorenja talijanskim jezikom, a na planu liturgije, u crkvama, posebno u župama riječkog predgrađa, prelazi se s udomaćenog staroslavenskog jezika i s pučkog *šćaveta – slaveta*, na latinski, odnosno talijanski jezik, tj. s čitanjima i evanđeljima navještenim prije na živom hrvatskom jeziku, a odjednom, po dekretu, na latinskom, odnosno talijanskom jeziku.

Nakon nekoliko nestabilnih godina, državna pripadnost grada Rijeke definitivno je uređena početkom 1924. godine kada Beograd i Rim potpisuju ugovor o pripajanju grada Kraljevini Italiji. Ta pripadnost Italiji izravno se odrazila i na crkveni život jer je to bio glavni preduvjet za osnivanje biskupije. Tako je u godinama talijanske uprave ostvarena višestoljetna želja Riječana da svoj grad uzdignu na razinu dijecezanskog središta. Ovdje autor novonastale pojave u riječkoj crkvi, koje imaju evidentne fašističke konotacije, promatra i analizira unutar kompleksnih odnosa talijanske katoličke hijerarhije i talijanskog fašizma. Uočava slabije i jače intenzitete, prije i poslije Lateranskog ugovora 1929. godine između Svete Stolice i Kraljevine Italije, odnosno Mussolinijeve vlade, gdje ranija politika „ispružene ruke“ prelazi u politiku političkog konsenzusa, te se očituje i pokušava ostvariti iluzija da se Katolička crkva u Italiji može poslužiti fašizmom u restauraciji kršćanskog društva. Prema tomu, to nije specifikum riječke crkve, nego je to pogled na stvarnost koju je dijelila većina ondašnjeg talijanskog episkopata.

U četvrtom, posljednjem poglavlju knjige obrađuje se razdoblje drugog riječkog biskupa Antonija Santina (1933. – 1938.) analizirajući napetosti u višenacionalnoj dijecezi za vrijeme talijanskog društvenog konsenzusa. Stav i djelovanje ovoga riječkog biskupa, kasnije tršćansko-koparskog biskupa (1938. – 1975.), bili su do sada obrađeni u raznim studijama i knjigama, a procjena njegova stava, u ranije napisanim radovima, ide od krajnje osude do odobravanja, ovisno o nacionalnoj i ideološkoj podvojenosti među povjesničarima. Autor donosi njihove postavke i zaključke kao datosti koje nisu dogme, te u svjetlu novih podataka i činjenica ostavlja čitatelju da sam donese konačni sud. Zato u istim osobama ili pojavama otkriva elemente koji će „nužno biti obilježeni uvjetovanostima tadašnje društvene, nacionalne i ideološke situacije“, ali i one koji proizlaze iz dublje vjerničke datosti koje će spriječiti neke očite nepravde i neće pogaziti neka elementarna prava one druge strane. Do tih novih spoznaja autor je došao ponajviše temeljitim istraživanjem pismohrane riječke nad/biskupije u kojoj su srećom pohranjeni i sačuvani prezidijali (osobna korespondencija i povjerljivi spisi) Celsa Costantinija, Isidora Saina i Antonija Santina. Upravo tu dolazi do zadivljujućih otkrića među obilnom korespondencijom spomenutih predvodnika Crkve u Rijeci s visoko pozicioniranim prefektima rimskih kongregacija, kao što je primjerice slučaj s kardinalom Gaetanom De Lai, pročelnikom Konzistorijalne kongregacije i drugim vatikanskim djelatnicima. Nadalje, svaka je takva pojava potvrđena ili demantirana na temelju pomno analiziranih dokumenata i korespondencije iz riječke civilne prefektore ili kvesture, gotovo cjelovito pohranjenih u Državnom arhivu u Rijeci, kao i

dokumenata iz drugih biskupijskih ili župnih arhiva. Tu je također i periodika iz onoga vremena koju autor uzima *cum grano salis*, posebno iz riječkog talijanskog dnevnika *La Vedetta d'Italia* od 1919. do 1943., biskupijskog vjesnika *Bollettino del Clero della Diocesi di Fiume* od 1934. do 1945., te još starijeg *Službenog vjesnika Senjsko modruške ili krbavske biskupije* od 1919. do 1938. godine.

Ovo djelo Marka Medveda, crkvenog povjesničara laika neopterećenog dosadašnjim ideologiziranim historiografijama, omogućuje stjecanje šire povijesne spoznaje o središnjim događajima u Crkvi u Rijeci, koji imaju svoje početke u prvim godinama nakon Prvog svjetskog rata, a svoje opravdane povijesne mijene doživjet će tek bulom pape Pavla VI. od 27. srpnja 1969. godine, kojom je uspostavljena Riječko-senjska nadbiskupija sa sjedištem u Rijeci. Tim je činom ujedno nadbiskupija postala i metropolitanskim središtem, a završit će tek u naše vrijeme, tj. na pragu novog tisućljeća, kada će se 25. svibnja 2000. godine odvajanjem dijela teritorija Riječko-senjske nadbiskupije uspostaviti Gospićko-senjska biskupija, a preimenovana Riječka nadbiskupija nastaviti će svoj povijesni hod kao središte sjeverozapadne crkvene pokrajine u Republici Hrvatskoj. S obzirom na to da je upravo 2015. godine Riječka nadbiskupija proslavila 90 godina od uspostave biskupije (uz 45 nadbiskupije i metropolije te 15 godina episkopata aktualnog nadbiskupa Ivana Devčića) spomenuti je naslov primjereno obilježio te povijesne obljetnice.

Franjo Velčić